

Πριν να γίνουν μήλο της Εριδας ανάμεσα στους ισχυρούς της γης, τα Βαλκάνια υπήρξαν το μεγάλο έπαθλο του ανταγωνισμού των θρησκειών. Με τελικό νικητή τον χριστιανισμό, όπως διδάσκεται και στις μέρες μας. Ελάχιστο χρόνο αφότου ο Μεγάλος Κωνσταντίνος έκρινε πως είχε έρθει η ώρα να στηριχθεί στους χριστιανούς και να πάρει την εξουσία, κλήθηκε να επιλέξει ανάμεσα στην αλεξανδρινή άποψη περί «υιού ομοουσίου τω πατρί» και σ' εκείνη της Αντιόχειας, που εξέφραζε ο Άρειος (από το 318), θεωρώντας ότι ο «υιός» είναι «κτίσμα του πατρός» (έκφραση που θεωρήθηκε πιο σαφής και πιο φυσιολογική). Διάλεξε την αλεξανδρινή (Α' Οικουμενική Σύνοδος της Νικαίας, 325). Ο αρειανισμός, όμως, απλωνόταν όλο και πιο πολύ στην Ανατολή και ήδη χτυπούσε τις πόρτες των Βαλκανίων (τον καταδίκασε και η Β' Οικουμενική Σύνοδος της Κωνσταντινούπολης, το 381, αλλά εξαλείφθηκε μόλις τον 6^ο αιώνα, επί Ιουστινιανού). Παράλληλα, ο νεοπλατωνισμός συνηγορούσε στη διδασκαλία της τρισυπόστατης αρχής («Εν, Νους, Ψυχή»), που ταίριαζε περισσότερο στις θέσεις του Αρειου. Όλα αυτά, βέβαια, αφορούσαν τους μορφωμένους που είχαν χρόνο και διάθεση να ασχοληθούν. Ο πολυς λαός, χριστιανός ή ειδωλολάτρης, περισσότερο νοιαζόταν για το πώς θα αποφύγει την καταπίεση των ολιγών, καθώς και η δουλεία ανθούσε ακόμα. Και η διάδοση των θρησκειών, παλαιών και νέων, έβρισκε εύφορο έδαφος για ανάπτυξη.

Η αναγόρευση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας έλυσε τα χέρια των επισκόπων που είχαν να αντιπαλέσουν με μύριους αντιπάλους. Με συνεπικουρο το άλλοτε εχθρικό και αντιχριστιανικό κράτος, βάλθηκαν να συμμαζέψουν την κατάσταση, καθώς (χωρίς να υποτιμούν και τον ιουδαϊσμό, από τον οποίο ο χριστιανισμός είχε προέλθει) τρεις μεγάλες απειλές ξεπρόβαλαν μπροστά τους. Πρώτη η βαθιά ριζωμένη στους λαούς πίστη στις αρχαίες θρησκείες και κυρίως στο ελληνικό Δωδεκάθεο που είχε μεταλαμπαδευτεί στη Ρώμη, είχε υιοθετηθεί από αυτήν και είχε εξαπλωθεί σε ολόκληρη την αυτοκρατορία. Με δεύτερη αλλά όχι υποδεέστερη τη λατρεία του θεού Μίθρα. Και τρίτη την ενδοχριστιανική αμφισβήτηση των αιρέσεων, μερικές από τις οποίες είχαν όλα τα εχέγγυα να επικρατήσουν ως «το ορθό δόγμα». Ήταν αυτές που είχαν κάνει τον μετέπειτα (361) νεαρό αυτοκράτορα Ιουλιανό να πιστέψει ακράδαντα ότι «κανένα θηρίο δεν είναι τόσο ολέθριο για την ανθρωπότητα, όσο οι χριστιανοί για τους ομοθρήσκους τους».

Ο Μίθρας, ο θεός Ήλιος, ερχόταν από την αρχαία Περσία και διέθετε γερές βάσεις στις αρχές της κοσμοθεωρίας του Ζαρατούστρα, του Ζωροάστρη των Ελλήνων και κύριου υπεύθυνου για τον διαχωρισμό της περσικής μυθολογίας από την ινδική. Ο Ζαρατούστρα γεννήθηκε και έδρασε στη Μηδία (στο βορειοδυτικό Ιράν) γύρω στον 8^ο ή 7^ο αιώνα π.Χ. Τον 6^ο π.Χ. αιώνα, η περιοχή κυριεύτηκε από τους Πέρσες του Κύρου, με τη δυναστεία των Αχαιμενιδών να ενστερνίζεται τις ζωροαστρικές δοξασίες και να επιβάλλει τη θρησκεία στο λαό. Με την κατάκτηση της Περσίας από το Μέγα Αλέξανδρο, η ζωροαστρική θρησκεία βρήκε δρόμους να απλωθεί και στη Δύση.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία της, ανώτατος θεός είναι ο Αχούρα Μάσδα, ο Ωρομάσδης των αρχαίων Ελλήνων, που βρίσκεται σε διαρκή πόλεμο με τον θεό του κακού, τον Αριμάν, επί του οποίου μέλλει να επιβληθεί, μετά από πάλη 12.000 χρόνων. Είναι το αντίστοιχο του Θεού και του Σατανά, που όμως δεν έχουν χρονικά περιθώρια στην αιώνια πάλη. Στο πλάι του Αχούρα Μάσδα κυκλοφορούν έξι θεότητες, οι Αμέσχα Σπέντα (Ισχυροί Αθάνατοι), από τις οποίες οι τρεις είναι πιο σπουδαίες από τις άλλες. Πρόκειται για τον Βοχούμαν (Καλό Πνεύμα), τον Άρτα (Προστάτη της φωτιάς) και τον Σχατρέβα ή Σαχρέβαρ, γενναίο πολεμιστή, υπερασπιστή των φτωχών και δυστυχισμένων και προστάτη των μετάλλων, από τα οποία κατασκευάζονται τα όπλα.

Αυτού του τελευταίου συνεργάτες είναι ο Ήλιος, ο Μίθρας, ο Ουρανός και τα Φωτεινά ουράνια σώματα. Όλοι αυτοί έφτασαν στη Ρώμη συσκευασμένοι σε έναν: Τον Μίθρα, θεό με όψη πολεμική, που όμως κάνει «πολύ λογική χρήση» των όπλων. Καταφεύγει σ' αυτά μόνον όταν επιβάλλεται να επιβληθούν η τάξη και η πειθαρχία. Και τα χρησιμοποιεί με μέτρο, σεβασμό και δικαιοσύνη. Με όλα αυτά, ο Μίθρας έγινε ο ανίκητος θεός Ήλιος. Στα χρόνια του Χριστού, η θρησκεία του είχε απλωθεί σε ολόκληρη τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, έχοντας, στα Βαλκάνια κυρίως, γερά θεμέλια. Με τη γέννησή του να γιορτάζεται στις 25 Δεκεμβρίου με μεγάλη επισημότητα και φαντασμαγορική λαμπρότητα.

Απέναντι στη λατρεία του Μίθρα, ο γνωστικισμός, η αναζήτηση δηλαδή της θείας γνώσης με μυστικιστικά μέσα, εμφανίστηκε πριν από τον χριστιανισμό, εξελίχθηκε σε χριστιανική αίρεση και κατέληξε σε σφοδρό αντίπαλο του χριστιανισμού.

Ο περίπου γνωστικός Σίμων ο Μάγος, σύγχρονος του Χριστού, μάγος από τη Σαμάρεια, πίστευε ακράδαντα ότι τα θαύματα του Ιησού και των μαθητών του δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η εφαρμογή κάποιων κόλπων με βάση κάποια μέθοδο που ο ίδιος αγνοούσε. Έγινε χριστιανός και πλησίασε τους απόστολους, προσπαθώντας να τους εξαγοράσει προκειμένου να του μάθουν την τέχνη. Από αυτή του την προσπάθεια προέρχεται ο όρος «σιμωνία» που σημαίνει το εμπόριο της θείας χάρης (άσκηση εκκλησιαστικών καθηκόντων με αμοιβή, χειροτονία με αντάλλαγμα κ.λπ.).

Φυσικό ήταν να τον διώξουν με τις κλωτσιές. Ο Σίμων δεν το έβαλε κάτω. Ίδρυσε δική του

αίρεση και πήγε στη Ρώμη, όπου τον τίμησαν σαν θεό. Έφυγε, όταν εκεί έφτασε ο απόστολος Πέτρος, αυτός που καθιέρωσε τον όρο «σιμωνία». Ως τότε, είχε προλάβει να γράψει την «Μεγάλη Έκθεση», ένα είδος αποκάλυψης, όπου συγκέντρωσε πολλές ανατολικές έννοιες για τις περίπλοκες διαβαθμίσεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν το ανθρώπινο πνεύμα σε μια θεία κατανόηση όλων των πραγμάτων.

Στη Γαλατία, ένας Μάρκος, πιο πρακτικός από τους άλλους, χρησιμοποιούσε τον γνωστικισμό για να αποκαλύψει στις γυναίκες τους φύλακες αγγέλους τους και τα μυστικά τους αλλά και για να κολακέψει τις όμορφες. Με αμοιβή μια ή περισσότερες βραδιές μαζί με τις νεοφώτιστες στο κρεβάτι.

Στην Αλεξάνδρεια, ο φιλόσοφος Φίλων (20 π.Χ. – 54 μ.Χ.) στην «περί Λόγου» διδασκαλία του, υποστήριζε ότι ο εβραϊκός νόμος έχει θεία προέλευση και, αλληγορικά ερμηνεύοντας την Βίβλο, προσπάθησε να αποδείξει ότι αυτή εκφράζει τις ιδέες της ελληνικής, πλατωνικής κυρίως, φιλοσοφίας. Η διδασκαλία του αναμιγμένη με ορφικές, νεοπυθαγορικές και νεοπλατωνικές παραδόσεις έγινε η δεξαμενή από την οποία αντλήθηκαν ακόμα και παράδοξα συστήματα θείων εμφανίσεων και μεταμορφώσεων. Ο Αλεξανδρινός Βασιλείδης (117 μ.Χ.) διδάξε ότι ο Χριστός δεν σταυρώθηκε, καθώς την τελευταία στιγμή αντικαταστάθηκε από τον Σίμωνα τον Κυρηναίο. Ο επίσης Αλεξανδρινός Βαλεντίνος (160 μ.Χ.) πήγε στη Ρώμη και διδάξε άλλου είδους γνωστική αίρεση (τον βαλεντινιανισμό) που χάθηκε μέσα στην πολυπλοκότητά της.

Τον ίδιο καιρό ο Μαρκίων (πέθανε το 170) διδασκε ότι υπάρχουν δυο θεοί, του Καλού και του Κακού, και πως ο ασκητισμός και η εγκράτεια είναι οι σωστές χριστιανικές επιλογές (ο μαρκιανισμός επέζησε ως τα χρόνια του Ιουστινιανού, μέσα του Στ' αιώνα). Ήταν ένας πλούσιος νέος από τη Σινώπη του Πόντου, όταν έφτασε στη Ρώμη το 140, με σκοπό να συμβάλει στον χωρισμό του ιουδαϊσμού από τον χριστιανισμό πιο αποφασιστικά από όσο το είχε πράξει ο απόστολος Παύλος. Η διδασκαλία του ήταν «τετράγωνη»:

«Ο Χριστός περιέγραψε τον πατέρα του ως Θεό γεμάτο τρυφερότητα, συγνώμη και αγάπη. Ο Ιεχωβά της Παλαιάς Διαθήκης είναι θεός βίαιος, με αμείλικτη δικαιοσύνη, τυραννία και πολεμική δεινότητα. Άρα ο Ιεχωβά δεν είναι ο πατέρας του Χριστού. Ποιος καλός Θεός θα καταδίκαιζε την ανθρωπότητα στην αθλιότητα, επειδή κάποιος έφαγε ένα μήλο ή επιθύμησε τη γνώση ή αγάπησε μια γυναίκα; Ο Ιεχωβά σίγουρα υπάρχει και είναι ο δημιουργός του

κόσμου αλλά έπλασε τη σάρκα και τα οστά του ανθρώπου από ύλη κι έτσι έμεινε η ψυχή του φυλακισμένη σε ένα κακό περίβλημα. Για να απαλλάξει την ψυχή από το κακό αυτό περίβλημα, ο μεγαλύτερος από τον Ιεχωβά Θεός, έστειλε τον γιο του στη Γη».

Συνεχίζοντας, όμως, η διδασκαλία του Μαρκίωνα τα χαλάει:

«Ο Χριστός εμφανίστηκε στα 30 του, σε ένα μη πραγματικό σώμα, κάτι σαν φάντασμα. Με τον θάνατό του κέρδισε το προνόμιο μιας καθαρά πνευματικής ανάστασης, για χάρη των αγαθών ανθρώπων. Και αγαθοί άνθρωποι είναι αυτοί που ακολουθούν τη διδασκαλία του αποστόλου Παύλου, αρνούνται τον Ιεχωβά και τον εβραϊκό νόμο, απορρίπτουν τις εβραϊκές Γραφές και αποφεύγουν τον γάμο και τις σαρκικές απολαύσεις με αυστηρό ασκητισμό».

Με όλα τούτα, ο Μαρκίων συνέθεσε μια Καινή Διαθήκη που την αποτελούσαν το κατά Λουκά Ευαγγέλιο και οι Επιστολές του αποστόλου Παύλου. Αποτέλεσμα ήταν η Εκκλησία να τον αφορίσει και να του επιστρέψει το γενναίο ποσόν που της είχε προσφέρει, όταν έφθασε στη Ρώμη.

Ο υμνογράφος Βαρδισάνης (γεννήθηκε το 154 στην Έδεσσα της Συρίας) πολέμησε και τον μαρκιανισμό και τον βαλεντινιανισμό, δημιούργησε την συριακή φιλολογική γλώσσα και περιέγραψε έμμετρα και πεζά τη δική του άποψη για τους «αιώνες» του κόσμου.

Στα 156, ο Φρύγιος ιερέας της θεάς Κυβέλης, Μοντάνος, εκχριστιανίστηκε και δημιούργησε την αίρεση των μοντανιστών που επίσης επέζησε ως τα χρόνια του Ιουστινιανού. Οι μνημένοι πίστευαν ότι σε όλες τις πράξεις των πιστών παρεμβαίνει ο Παράκλητος και τους καθοδηγεί. Η λέξη Παράκλητος αναφέρεται στην Διαθήκη για μεν τον Χριστό ως μεσολαβητή ανάμεσα στον Θεό και τους ανθρώπους, για δε το Άγιο Πνεύμα ως καθοδηγητή των μαθητών του Ιησού.

Πρώτη δουλειά του Μοντάνου, μόλις έγινε χριστιανός, ήταν να επιτεθεί εναντίον των επισκόπων για την αυξανόμενη αυταρχικότητά τους μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας και

εναντίον όλων εκείνων που συνέτειναν στην εντεινόμενη κοσμικότητα των χριστιανών. Και ζήτησε την επιστροφή στην αρχική χριστιανική απλότητα και αυστηρότητα των ηθών και την επαναφορά του δικαιώματος των μελών της ενορίας να προφητεύουν.

Με το «καλημέρα», δυο κυρίες, η Πρίσκιλλα και η Μαξιμίλλα, περιέπεσαν σε θρησκευτική έκταση και, σαν άλλες Πυθίες, άρχισαν να προφητεύουν διάφορα, ως επίσημες εκπρόσωποι της αίρεσης. Προφητείες έκανε και ο ίδιος ο Μοντάνος κι απέκτησε χιλιάδες οπαδούς, με τους πιστούς να τον θεωρούν ως τον ίδιο τον Παράκλητο. Και προέβλεψε την άμεση άφιξη της βασιλείας των ουρανών, καθώς μια Νέα Ιερουσαλήμ θα κατέβαινε από τα ουράνια και θα «φυτευόταν» σε μια γειτονική πεδιάδα. Το πόσοι πήγαν εκεί να δουν το θαύμα εξηγείται από χρονικογράφο της εποχής, που αναφώνησε ότι «μερικές πόλεις ερήμωσαν».

Γύρω στα 190, κατ' εντολή της Ρώμης, ο ανθύπατος Αντώνιος ξεκίνησε διωγμούς εναντίον των χριστιανών της Μικράς Ασίας. Εκατοντάδες μοντανιστές συγκεντρώθηκαν μπροστά στα δικαστήρια και παρακαλούσαν να γίνουν μάρτυρες. Ο Αντώνιος έκανε σε μερικούς τα χατίρι, σταυρώνοντάς τους, αλλά βαρέθηκε: «Δεν υπάρχουν σχοινιά ή γκρεμοί να πάτε να σκοτωθείτε;», ρώτησε.

Περίπου 400 χρόνια αργότερα, ο Ιουστινιανός διέταξε την πλήρη εξάλειψη της αίρεσης. Οι Μοντανιστές τον βοήθησαν στο έργο του, καθώς μαζεύτηκαν στις εκκλησίες τους και κάηκαν ζωντανοί, βάζοντας οι ίδιοι τις φωτιές.

Υπήρχαν κι άλλοι πολλοί: Οι Εγκρατίτες απέφευγαν το κρέας, το κρασί και τις σαρκικές σχέσεις. Οι Απέχοντες εφάρμοζαν τον αυτοβασανισμό και καταδίκασαν τον γάμο ως αμαρτία. Και οι δυο αιρέσεις ήταν καταδικασμένες σε φυσικό θάνατο. Όχι όμως και οι Δοκητές που διδασκαν ότι το σώμα του Χριστού ήταν ένα απλό φάντασμα, χωρίς ανθρώπινη σάρκα. Ούτε οι Θεοδοτιανοί που θεωρούσαν τον Χριστό μόνο άνθρωπο ή οι Υιοθεϊστές που συμβίβαζαν την κατάσταση διδάσκοντας ότι ο Χριστός γεννήθηκε άνθρωπος αλλά έφτασε στη θεότητα με την ηθική του τελειότητα. Κι ακόμα, οι Μοδαλιστές, οι Σαβελλιανοί και οι Μοναρχιακοί αναγνώριζαν πως Πατήρ και Υιός είναι ένα πρόσωπο, οι Μονοφυσιτές πως έχουν μόνο μία φύση, οι Μονοθελήτες ότι διαθέτουν μόνο μια θέληση.

Η μεγάλη όμως απειλή κατά του χριστιανισμού ονομαζόταν μανιχαϊσμός. Ήταν το 241 μ.Χ. όταν ο Σαπώρ Α΄ αναγορεύτηκε βασιλιάς των Περσών. Την ημέρα της στέψης, ένας νεαρός Πέρσης, ο Μάνης, αυτοανακηρύχθηκε Μεσσίας, τον οποίο έστειλε στη Γη ο αληθινός Θεός, για να διδάξει την αληθινή θρησκευτική και ηθική ζωή της ανθρωπότητας (βλ. «Δωδεκαήμερο: Καλικάντζαροι και Αϊ Βασίλης).

(Έθνος της Κυριακής, 24.12.2000) (τελευταία επεξεργασία, 3.9.2009)